



تحلیل جامعه‌شناختی و روایت‌شناختی آلبوم «شهرکور» شهاب جعفری بازتاب بحران‌ها و معنا در موسیقی معاصر ایران

لیلا فرهنگد

چکیده

این مقاله به تحلیل جامعه‌شناختی و روایت‌شناختی آلبوم شهر کور (۲۰۲۴) اثر آهنگساز ایرانی شهاب جعفری می‌پردازد که توسط انتشارات آلمانی Noise à Noise منتشر شده است. آلبوم داستان تمثیلی یک روستای آرام را روایت می‌کند که با ورود نیرویی اهریمنی دچار آشوب می‌شود. این اثر فراتر از یک روایت سطحی عمل کرده و حامل لایه‌های پیچیده اجتماعی و فلسفی است. تحلیل با تکیه بر جامعه‌شناسی هنر (نظریه میدان فرهنگی بوردیو و جهان‌های هنری بکر) و فلسفه موسیقی (آدورنو و فوکو) انجام شده است. همچنین با استفاده از نظریه روایت شامل الگوی پراپ، مدل کنشی گریماس و روایت‌شناسی ژنت نشان داده می‌شود که جعفری چگونه ساختار روایی را از طریق موتیف‌ها، دینامیک‌ها و هارمونی منتقل می‌کند.

چهار قطعه اصلی آلبوم «سلام خورشید»، «ورود دیو»، «قربانگاه» و «شهر کور» مراحل بنیادین روایت را بازتاب می‌دهند: تعادل اولیه، گسست، آزمون‌ها و پایان باز. در سطح جامعه‌شناختی، این مراحل با تجربه هنرمندان در شرایط محدودکننده همخوانی دارد و مفاهیمی چون سانسور، مقاومت و جستجوی معنا را بازتاب می‌دهد. در سطح فلسفی، اثر پرسش‌هایی درباره اضطراب هستی، رنج جمعی و امکان تسلی از طریق هنر مطرح می‌کند. این پژوهش نشان می‌دهد که شهر کور نمونه‌ای است از موسیقی معاصر که همزمان به‌عنوان آینه جامعه و پرسش متافیزیکی عمل می‌کند و مدل‌های روایی ابزار مفیدی برای رمزگشایی از هنر غیرکلامی فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: شهاب جعفری، شهر کور، روایت‌شناسی، گریماس، پراپ، ژنت، موسیقی معاصر ایران،

مقدمه

موسیقی معاصر ایران در دو دهه‌ی اخیر با شرایطی دوگانه مواجه بوده است: از یک سو، محدودیت‌ها و سانسور رسمی فضایی را شکل داده‌اند که در آن بسیاری از آهنگسازان امکان عرضه و انتشار آزادانه آثار خود را ندارند؛ و از سوی دیگر، گرایش به نوآوری، تجربه‌گرایی و گفت‌وگو با جریان‌های جهانی موسیقی باعث شده است نسل جدیدی از آهنگسازان به دنبال زبان‌هایی تازه برای بیان هنری باشند. این وضعیت متناقض، هم بحران ایجاد می‌کند و هم فرصت؛ هم محدودیت و هم خلاقیت.

در این میان، آلبوم شهر کور (۲۰۲۴) اثر شهاب جعفری، نمونه‌ای برجسته از چنین وضعیتی است. این آلبوم نه تنها یک اثر موسیقایی تجربی است، بلکه یک روایت تمثیلی درباره‌ی جامعه و وضعیت انسان معاصر ارائه می‌دهد. جعفری با استفاده از چهار قطعه‌ی اصلی «سلام خورشید»، «ورود دیو»، «قربانگاه» و «شهر کور» روایتی را می‌سازد که از آرامش اولیه به آشوب، از تقابل به قربانی، و از آنجا به پایانی مبهم و تعلیق‌آمیز می‌رسد.

اهمیت این پژوهش در آن است که شهر کور را نه صرفاً به عنوان یک آلبوم موسیقایی، بلکه به مثابه متنی اجتماعی و فلسفی تحلیل می‌کند. پرسش اصلی مقاله چنین است:

• چگونه می‌توان ساختار روایی این آلبوم را در قالب نظریه‌های روایت (پراپ، گریماس،

ژنت) توضیح داد؟

• این ساختار چه نسبتی با تجربه‌ی اجتماعی هنرمندان ایرانی در شرایط سانسور،

محدودیت و مقاومت دارد؟

• و نهایتاً، چه پرسش‌های فلسفی درباره‌ی رنج، اضطراب و معنای هستی در این اثر نهفته است؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها، مقاله از رویکردی میان‌رشته‌ای بهره می‌برد: جامعه‌شناسی هنر (بورديو، بکر)، فلسفه موسیقی (آدورنو، فوکو، هایدگر) و روایت‌شناسی (پراپ، گریماس، ژنت). چنین رویکردی امکان می‌دهد موسیقی نه تنها به عنوان پدیده‌ای زیباشناختی، بلکه به عنوان یک متن اجتماعی-فرهنگی و روایی تحلیل شود.

چارچوب نظری

جامعه‌شناسی هنر

پی‌یر بوردیو در نظریه‌ی میدان فرهنگی، هنر را عرصه‌ای می‌داند که در آن کنشگران و نهادها دائماً در حال کشمکش بر سر «سرمایه نمادین» هستند. موسیقی رسمی ایران، که زیر نظارت نهادهای دولتی شکل می‌گیرد، در جایگاه «هنر مشروع» قرار دارد؛ در حالی‌که موسیقی تجاری پاپ و سرگرم‌کننده، بیشتر به دنبال سرمایه‌ی اقتصادی است. موسیقی تجربی و آوانگارد در حاشیه قرار دارد، اما اغلب حامل بیشترین سرمایه‌ی نمادین است.

هاوارد بکر نیز با مفهوم «جهان‌های هنری» بر اهمیت شبکه‌های همکاری در تولید آثار هنری تأکید می‌کند. در مورد شهر کور، جهان هنری گسترده‌ای شکل گرفته است که هم عناصر محلی (هنرمند ایرانی، تجربه زیسته در ایران) و هم عناصر جهانی (ناشر اروپایی، مخاطبان بین‌المللی) را در خود دارد.

فلسفه موسیقی

آدورنو موسیقی آوانگارد را شکل مقاومت در برابر منطق صنعت فرهنگ می‌داند. شهر کور با دشواری و ابهام خود همین نقش را ایفا می‌کند.

فوکو نشان داد که هنر همیشه در دل رژیم‌های قدرت/دانش شکل می‌گیرد. روایت «ورود دیو» دقیقاً استعاره‌ای از مداخله قدرت است.

هایدگر اضطراب را تجربه مواجهه با «هیچ» می‌داند؛ قطعات پایانی آلبوم همین تجربه اگزستانسیالیستی را موسیقایی می‌کنند.

روایت‌شناسی

پراپ، روایت‌ها را بر اساس کارکردهایی چون «وضعیت اولیه»، «گسست» و «آزمون» تحلیل می‌کند.

گریماس با مدل کنشی خود، نقش‌های فاعل، ضدفاعل، یاریگر و مانع را شناسایی می‌کند.

ژنت نیز با تأکید بر نظم، مدت و بسامد، امکان تحلیل زمان‌مندی در موسیقی جعفری را فراهم می‌سازد.

تحلیل روایت‌شناختی آلبوم

«سلام خورشید»

معادل وضعیت اولیه: فضایی آرام و روشن با ملودی‌های ساده. نشانه‌هایی از پیش‌آگاهی آینده در بافت موسیقایی.

«ورود دیو»

گسست بنیادین؛ دیسونانس‌ها و ریتم‌های نامتقارن ورود ضدفاعل را نشان می‌دهند. معادل کارکرد «شرارت» در پراپ.

«قربانگاه»

آزمون و تقابل. موتیف‌های روشن باز می‌گردند اما تغییر شکل یافته. یاریگران و مانع‌ها همزمان حاضرند. نمونه‌ای از «تکرار روایی» ژنت.

«شهر کور»

پایان باز؛ فقدان کادانس قطعی معادل تعویق دائمی. روایت به نتیجه نمی‌رسد و شنونده در تعلیق رها می‌شود.

تحلیل جامعه‌شناختی

چهار قطعه با تجربه هنرمندان ایرانی متناظرند: امید اولیه، ورود سانسور، آزمون مقاومت و بلاتکلیفی. سانسور در آلبوم به صورت صداها، ناهنجار بازتاب یافته است. مقاومت در قالب روایت استعاری و فضاهای آلترناتیو. انتشار اثر در اروپا نشانه جابه‌جایی هنرمند از میدان داخلی به میدان جهانی است؛ حرکتی دوگانه میان رهایی و غربت.

آلبوم بازتاب رنج جمعی جامعه است و دیسونانس‌های ممتد زبان همین رنج‌اند.

پیوند فلسفی

شهر کور هنر منفی آدورنوست: دشوار، مبهم و مقاوم. از منظر فوکو، این موسیقی میدان مقاومت در دل قدرت است. از منظر هایدگر، پایان باز آلبوم تجربه اضطراب اگزستانسیالیستی را موسیقایی می‌کند. این اثر هم رنج را آشکار می‌کند و هم تسلی می‌بخشد: تسلی از طریق اشتراک اضطراب جمعی.

نتیجه‌گیری

آلبوم شهر کور شهاب جعفری، از یک سو روایتی اسطوره‌ای را در قالب موسیقی بی‌کلام بازآفرینی می‌کند و از سوی دیگر، آینه‌ای از بحران‌های اجتماعی و فرهنگی ایران معاصر است. تحلیل روایت‌شناختی نشان داد که حتی موسیقی غیرکلامی می‌تواند واجد ساختار روایی باشد. تحلیل جامعه‌شناختی نشان داد که این ساختار با تجربه هنرمندان در مواجهه با سانسور و محدودیت همخوان است.

از منظر فلسفی، آلبوم پرسش‌هایی درباره رنج و معنا مطرح می‌کند و نشان می‌دهد که موسیقی می‌تواند همزمان زبان مقاومت و زبان متافیزیکی باشد. این پژوهش یکی از نخستین تلاش‌ها برای به‌کارگیری مدل‌های روایت در تحلیل موسیقی بی‌کلام ایرانی است و می‌تواند الگویی برای مطالعات بعدی باشد.

منابع

- مشایخی، علیرضا. موسیقی معاصر ایران: تجربه‌ها و تأملات. تهران: نشر ماهور، ۱۳۸۵.
- صبوحی، حسین. گفتارهایی در موسیقی نو ایران. تهران: نشر نی، ۱۳۹۰.
- صداقت‌کیش، ساسان. «نگاهی به تحولات موسیقی تجربی در ایران». فصلنامه موسیقی ماهور، شماره‌های مختلف.
- عباسی، آروین. موسیقی و جامعه در ایران معاصر. تهران: نشر فرهنگ جاوید، ۱۳۹۷.
- Noise à Noise - وبسایت رسمی انتشارات و کاتالوگ آثار منتشر شده (منبع آنلاین).
- Adorno, Theodor W. *Philosophy of New Music*. Translated by Robert Hullot-Kentor. University of Minnesota Press, 2006.
- Adorno, Theodor W. *Essays on Music*. Edited by Richard Leppert. University of California Press, 2002.
- Attali, Jacques. *Noise: The Political Economy of Music*. University of Minnesota Press, 1985.
- Barthes, Roland. *Image-Music-Text*. Hill and Wang, 1977.
- Becker, Howard S. *Art Worlds*. University of California Press, 1982.
- Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Columbia University Press, 1993.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, 1984.
- DeNora, Tia. *Music in Everyday Life*. Cambridge University Press, 2000.
- DeNora, Tia. *Music in Action: Studies in the Sociology of Music*. Routledge, 2011.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books, 1995.
- Foucault, Michel. *The Order of Things*. Vintage, 1994.
- Genette, Gérard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Cornell University Press, 1980.
- Greimas, Algirdas Julien. *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. University of Nebraska Press, 1983.
- Heidegger, Martin. *Being and Time*. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Harper & Row, 1962.
- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*. Translated by Laurence Scott. University of Texas Press, 1968.
- Ricoeur, Paul. *Time and Narrative*. Vols. 1–3. University of Chicago Press, 1984–1988.
- Scruton, Roger. *The Aesthetics of Music*. Oxford University Press, 1997.
- Small, Christopher. *Musicking: The Meanings of Performing and Listening*. Wesleyan University Press, 1998.
- Williams, Raymond. *Culture and Society, 1780–1950*. Columbia University Press, 1983.